

KEÑESBAY KARIMOV LIRIKASINDA STILISTIKALIQ FIGURALAR AMPLIFIKACIYA HÁM PARALLELIZMNIŃ KÓRKEMLIK XIZMETI

Aralbaeva Qalbiyke- QMU

Ádebiyattanıw: qaraqalpaq ádebiyatı 2-kurs magistrantı

ANNOTACIYA

maqalada shayır K.Karimovtıń lirikasındaǵı stilistikalıq figuralar, olardıń kórkemlik xızmeti tuwralı pikirler hám analizler ilimiy-teoriyalıq miynetlerge súyenip jazıldı.

Gilt sózler: stilistikalıq figura, amplifikaciya, parallelizm, sintaksislik sinonim, ritorikalılıq, kóp sózlilik, ekspressivlik.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ СЛУЖБА СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ: АМПЛИФИКАЦИЯ И ПАРАЛЛЕЛИЗМА В ПОЭЗИИ КЕНГЕСБАЯ КАРИМОВА

АННОТАЦИЯ

в статье на основе научно-теоретических работ написаны стилистические фигуры в поэзии Кенгесбая Каримова, мнения и анализы об их художественной деятельности.

Ключевые слова: стилистические фигуры, амплификация, параллелизм, синтаксический синоним, экспрессивный, многоречием, риторический.

THE ARTISTIC SERVICE OF THE STYLISTIC FIGURES: AMPLIFICATION AND PARALLELISM IN KENGESBAY KARIMOV'S POETRY

ANNOTATION

In the article, the stylistic figures in Kengesbay Karimov's poetry, opinions and analyzes about their artistic service were written based on scientific-theoretical works.

Key words: *stylistic figures, amplification, parallelism, syntactic synonym, expressive, verbosity, rhetorical.*

Lirikaliq shıǵarmalarda pikirdiń kórkemligin, qosıq formasınıń ózgesheligin támiyinleytuǵın, qosıqta hám mazmunlıq, hám formalıq jaqtan obrazlılıqtı támiyinleytuǵın poetikalıq formalardıń bir túri – bul stilistikalıq figuralar. Stilistikalıq figuralardıń birqansha túrleri bar. Olar: anafora, epifora, alliteraciya, assonans, ellipsis, parallelizm, gradaciya hám t.b. Biz bul maqalamızda shayır K.Karimov lirikasında qollanılǵan stilistikalıq figuralardıń, atap aytqanda amplifikaciya hám parallelizmnıń kórkemlik xizmetine talqı jasawdı maqset ettik.

Stilistikalıq figuralardıń ishinde eń ónimli qollanılatuǵın túrleriniń biri bul amplifikaciya. Amplifikaciya (lat: tarqatıw, keńeytiw) – stilistikalıq figura bolıp, ol salıstırıw, obrazlar, sinonimler, mániles frazalar, antiteza, ekspressivlikti asırıwshı bir toparǵa tiyisli birliklerdi óz ishine aladı[1.67].

Ádebiyatshılar bul stilistikalıq figuranı hár qıylı ataydı; birinshi ataması baylanıstırıw, toplaw, jıynaw, taǵı bir ataması arttırıw («нагнетанием» А. П. Квятковский), úshinshi túrdegi ataması ritorikalılıq, kóp sózlilik («многоречием», «велеречием» В.И.Даль). Al, ádebiyatshı V.M.Jirmunskiy amplifikaciyanıń tásir kúshi, lirikaliq sezimlerdi kúsheytiwdegi roli, ondaǵı romantikalıq stilge tán belgiler tuwralı bılay deydi: «Ощущение переизбыточного лирического волнения, нагромождающего все новые и новые образы, ввиду невозможности до конца выразить в словах всю напряженность и яркость этого волнения, есть признак стиля романтического»[2. 408].

Amplifikaciyanıń tiykarǵı xizmeti ekspressivlikti arttırıw. Ol bir pikirdi ańlatıwda mániles, túrles, sinonim sózlerdiń bir shuwmaqta yamasa qatarda qollanılwı arqalı jıyı bildiriledi. Shayır qosıqlarında qollanılǵan amplifikaciyalargá mısıl keltireyik:

*Bul ájayip máwrit, sıyqırlı súwret,
Ómir dep atalmısh shıńjırdıń sebi,
Nesip etkenge gúz taǵı keledi. [3.3]*

Mısalda qosıq gúz haqqında bolıp, onda sóz etilip atırǵan baslı tema, gúz shuwmaqtıń dáslepki qatarında awıspalı mánidegi ájayip máwrit hám sıyqırlı súwret sózleri menen táriyplenip, shuwmaq sońında gúz sózi qollanılǵan. Bunda gúzdiń obrazlılıǵın táminlew maqsetinde shayır onı ájayip máwrit, sıyqırlı súwret dizbekleri, amplifikaciyları menen qayta ataǵan. Bul bolsa gúzdiń tábiyiy qásiyetlerin bayanlawda kórkemlik xızmet atqarıp kelgen. Sonday-aq, amplifikaciylar sinonim sózler hám teńewlerdiń dizbeklesip keliwi arqalı da obrazlılıqtı támiyinleydi. Mısalı:

*Mágar yaratqanǵa qullıq qılsın dep,
Inta, ıqlas berdi, sana jarattı.
Súygen bendesiniń tóǵıp kóz jasın,
Kókiregin appaq, sada jarattı[3.14].*

Dáslepki shuwmaqta táńriniń insandı jaratıwdaǵı káramatın, saqıylıǵın, qúdiretin obrazlı sáwlelendiriwde shayır sinonim sózlerden paydalanǵan. Dáslepki shuwmaqtaǵı inta, ıqlas sózleri óz ara sinonimles bolıp, ol insandaǵı ayrıqsha qásiyetlerden esaplanadı, bul ekewi de sanada sáwlelenedi. Bul eki sóz jeke halında sinonim bola almaǵanı menen, kontekstte sana menen birgelikte úshewi de insanǵa táńri tárepinen berilgen inam, qásiyet sıpatında súwretlenip, insan miyi hám ruwxındaǵı qubılıslardı sáwlelendiriwshi ózgeshelikler etip kórsetiledi. Kókiregin appaq, sada jarattı dizbekleri de óz ara sinonim bolıp kelip, insandaǵı qásiyetler hám jaratılısı haqqındaǵı kórkem pikirdi táminlewge xızmet etken. Mısaldaǵı inta, ıqlas, sana, aq kókirek, sada amplifikaciylarınıń dizbeklesip, kontekstlik sinonim bolıp qollanılıwı arqalı, insanniń ruwxı hám sanasındaǵı bir-biri menen óz ara tıǵız baylanısatuǵın ózgeshelikler, olardı jaratıwshınıń saqıylıǵı, káramatı obrazlı súwretlengen.

Amplifikaciyalar jeke sózler arqalı ańlatılmaydı, olar birneshe sózlerdiń dizbeklesip, bir predmetke, obrazǵa yamasa lirikalıq qaharmanǵa teńeliwi arqalı da kórkemlik xizmet atqarıwı múmkin. Mısalı:

*Meyli ol argımaq, meyli algır baz,
Jamalı jaz kibi gózzal sarbinaz,
Basında aylanıp, tolǵanıp bir-az,
Bir kún kelip onı tabadı dáwrán[3.28].*

Shuwmaqtaǵı argımaq, algır baz, sarbinaz sózleri teńestiriwshi xizmetin atqarıp kelip, úshewi de dáwrán sózine baylanıslı qollanılǵan. Avtor dáwrandı argımaqqa, algır baz, gózzal sarbinazǵa teńew arqalı dáwrannıń qımbatlı, qádirli ekenligin kórkem pikir menen ańlatıwdı maqset etken. Obrazlılıqtı táminlewde bolsa amplifikaciya birneshe teńewlik mánidegi sózlerdiń dizbeklesiwı arqalı kórkemlik xizmet atqarıp kelgen.

K.Karimov lirikasında pikirdiń kórkemligin táminlewde jıyı qollanılatuǵın stilistikalıq figuralardıń jáne bir túri bul parallelizm. Parallelism – stilistikalıq figura bolıp, tákirarlanıwshı kórinis, qurılısı uqsas bolǵan sintaksislik birlikler, gáp bólekleri; uqsas, jaqın qubılıslardı, sintaksislik parallelizmdi ańlatadı. Sintaksislik parallelism bir model tiykarında gáp yamasa sóz dizbeklerin dúzedi[1.167].

Shayır K.Karimov lirikasında parallelizmler obrazlılıqtı táminlewde, kórkem pikirdi jetkerip beriwde ónimli qollanılǵanın bayqawǵa boladı. Shayır qosıqlarında qollanılǵan parallelizmlerge misal keltireyik:

*Jasıl japraqlardıń sarǵaymaǵı bar,
Shadıqtıń izinen ileser qayǵı.
Suwlar bir dem tınıp turmaydı zinhar,
Urlap ómirimdi jullar zırlaydı[3.7].*

Qosıqta baslı tema waqıt, onıń jeldey ótiwi, insandı balalıq, jaslıq vokzallarınan alıp ótip, sońǵı mánzillerge qaray baǵdarlawı tábiyat qubılısları hám ómir zańların parallel súwretlew arqalı sáwlelendirilgen. Shayır waqıttıń ózine tán qásiyetin, onıń insan ómirindegi tutqan ornın kórkem bayanlaw maqsetinde birneshe qubılıslardı parallel súwretleydi.

*Súyrikler erjetip qamısqa dóndi,
Ballar jigit bolıp namısqa dóndi
Súyrik barmaq qızlar qushaqqa endi,
Neni eslerime saldıń súyrikler[3.24].*

*Adam úmit etti,
Aspanǵa qarap:
– Bulaq dárya bolsa,
Daraq – baǵ bolsa.*

*Waqıt samalları esti bir tınbay
Bulaq tındı,
Quwradı daraq,
Adam óldi. Úmit
ólmedi biraq[3.48].*

Joqarıdaǵı mısallardıń dáslepkişinde suwda ósetuǵın shóplerdiń biri súyriktiń erjetiwı menen awıl balalarınıń erjetiwı turmıshlıq qubılıs, waqıt zańı fonında obrazlı súwretlengen bolsa, ekinshi mısaldaǵı qosıq, «Úmit» allegorıyalıq usılda jazılǵan bolıp, onda insanniń úmiti, isenimi, onıń gumanistlik ideyaları ólmeytuǵınlıǵı haqqında aytıladı. Qosıqta insan, daraq hám bulaq tábiyattıń bir bólegi sıpatında súwretlenedi. Insanniń niyet penen ekken teregi quwraydı, bulaǵı aǵıwdan toqtaydı, sońında adamnıń ózi de óledi. Shayır insan úmiti, jaqsı niyet, gumanistlik ideyalar mángi jasaytuǵınlıǵın, sol ideyalardı ámelge asırıw jolında tábiyat perzentleri bolǵan adam, bulaq, terekti parallel súwretlew arqalı qosıq ideyasın kórkem bayanlawǵa háreket etken.

Juwmaqlap aytqanda K.Karimov lirikasında stilistikalıq figuralar qosıqtıń kórkemligin arttırıwda, avtor ideyasın, pikirin kórkemlep jetkerip beriwde sheber qollanılǵan. Maqalamızda sóz etken amplifikaciya hám parallelism shayır lirikasında jıyı ushırasadı. Amplifikaciyalar shayır qosıqlarında kóbirek sinonim hám teńewlerdiń

dizbeklesiwi arqalı qollanılğan bolsa, parallelizmler kóbirek waqıt obrazın, onıń qásiyetlerin sáwlelendiriwde birneshe predmetlerdi, qubılıslardı parallel súwretlew arqalı qollanılğanlıǵına shayır qosıqların tallaw barısında gúwa boldıq. Bul bolsa shayırdıń stilistikalıq figuralardı qollanıwdaǵı sheberligin hám ózine tán stilin kórsetedi.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR

1. Рыжкова-Гришина Л. В., Гришина Е. Н. *Художественные средства. Изобразительно-выразительные средства языка и стилистические фигуры речи.* Москва. «Флинта», 2015.
2. Жирмунский В. М. *Теория литературы. Поэтика. Стилистика.* – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1977.
3. Каримов К. *Қарақалпақ елим мениң.* Ташкент. «Янги китоб», 2020.